

HAL
open science

New attribution of texts in the manuscript München, Clm 11591

Monica Brinzei, Luciana Cioca

► **To cite this version:**

Monica Brinzei, Luciana Cioca. New attribution of texts in the manuscript München, Clm 11591. Chôra. Revue d'études anciennes et médiévales, 2014, LA CAUSALITÉ PLATONICIENNE, STOÏCIENNE, CYNIQUE ET MÉDIÉVALE, 12, pp.269-286. <hal-04936259>

HAL Id: hal-04936259

<https://hal.science/hal-04936259v1>

Submitted on 8 Feb 2025

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire HAL, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

HAL Authorization

New attribution of texts in the manuscript München, Clm 11591

Monica BRINZEI, Luciana CIOCA¹

The manuscript München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 11591, contains various theological and philosophical texts, the largest being a *Sentences* commentary once attributed to Henry of Langenstein, until Damasus Trapp identified it as that of James of Eltville². Besides this work, the codex preserves some fragments on the topic of relations, a few questions from the *Metaphysics* commentary of Alexander of Alexandria, a copy of the *Liber de causis*, and a treatise against the Hussites. The goal of this paper is to give a detailed codicological description and presentation of the contents of this manuscript.

Catalogues: F. Stegmüller, *Repertorium Commentariorum in Sententias Petri Lombardi*, vol. I, Würzburg, 1947, p. 155, n° 331; C. Halm, F. Keinz, G. Meyer, G. Thomas, *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis*, vol. 4, part II, Wiesbaden, 1968, p. 30.

Physical Description

Binding: Recent binding in brown leather over wood boards. Old paper on spine:

<F>ranc. de Maro<nis>

in I. dist. 29

<d>e Relationibu<s>

1456

<H>enr. de Hassi<a>

in Libros

Sententiar<um>

MS

Material: paper, with one parchment folio containing a canon law text at the beginning of the manuscript.

Number of leaves: ii (first one parchment; not numbered) + 383 (modern numbering in pencil: 1-383, with 382rb-383v blank).

Collation: first section (ff. 1-24): two sexterns; second section (ff. 25-383): generally sexterns, no reclamantes.

Dimensions: first section (ff. 1ra-24vb): 31.2 x 21.3 cm, writing space 23 x 15 cm; second section (ff. 25ra-382ra): same size, writing space ca. 23 x 14 cm.

Ruling: first section (ff. 1ra-24vb): 2 columns, 55-65 lines per column; second section (ff. 25ra-382ra): 2 columns, 44-52 lines per column, generally declining in density, with a large change in

¹ The research for this article was done in the context of the project IDEI PN-II-ID-PCE-2012-4-0272 (University of Cluj-Napoca, Romania). Part of the investigation for this paper was conducted at the IRHT (CNRS-Paris) with the help of the ERC-2012-THESIS' project, n° 313339.

² D. Trapp, "Augustinian *theology* of the 14th century, notes on editions, marginalia, opinions and book-lore", in *Augustiniana* 6 (1956), pp. 252-253.

hands at ff. 217-218. Some columns are incomplete: f. 13vb only 27 lines; f. 18ra only 12 lines; f. 18vb only 39 lines; f. 19ra only 25 lines; f. 25vb only 7 lines; f. 226ra only 20 lines.

Date: 1456 (cf. f. 9ra: *Expliciunt relationes Francisci de Maronis doctoris de Ordine Minorum in die sancte Marthe virginis anno Domini 1456*).

Decoration: plain initials in section ff. 1ra-9ra. Blank space in f. 2vb where the initial was to be added. Folio 19r has a diagram presenting the properties of divine names. Blank space at the beginning of f. 20ra (*Liber de causis*); the title of each proposition of *Liber de Causis* (ff. 20ra-24vb) is written larger than the rest of the text. Decorated capital initial in f. 25ra marking the beginning of the first book of the *Sentences* in the same dimension as the width of the column. Each *quaestio* of the commentary of *Sentences* (ff. 25ra-373ra) is written with subsidiary initials in red ink. Decorated initial on f. 227ra is marking the beginning of the second book of the *Sentences*. Both decorations (at the beginning of Books I and II) have floral elements surrounding the letter. Plain initial in f. 296vb marking the beginning of the third book of the *Sentences*. Plain initial on f. 319ra marking the beginning of the fourth book of the *Sentences*. Fol. 373rb has enlarged first word (“dubitatur”) matching the width of the column, same in f. 374ra, f. 378vb, f. 379va, f. 380rb, f. 380va; enlarged first two words (“item notandum”) in f. 375rb matching the width of the column. At the bottom of f. 191r in a hand of XIXth century: ‘Cm 11591’. Some parts of a column are crossed out by the scribe: f. 133v, 245rb, 266ra, 369vb, 369ra.

Copyist: there are several copyists throughout the manuscript: the first hand is a very cursive gothic from ff. 1r-19v; the same hand intervenes throughout the text to add marginal additions (for example see annotations on ff. 70va, 80rb, 133ra, 152v, 184v, 190ra, 215ra) and copies the *Tabula* at the end of the codex: ff. 381v-382rb. The second hand, very close to the first, covers the text of *Liber de causis*: ff. 19v-24v. The third hand picks up the text from f. 25ra and continues to f. 133vb and from f. 135ra to f. 217vb. A fourth hand continues the text from f. 218ra to f. 381rb.

Annotations: marginal notes on the *Sentences* commentary of James of Eltville (ff. 25ra-373ra). Fragments of text are added in the margins and are marked with an insertion sign (an arrow pointing upwards); single words are added above the line in the same spot they are introduced and sometimes they are introduced by the same insertion sign.

Notes of attribution: indication to Francis of Meyronnes at f. 9ra: *Expliciunt relationes Francisci de Maronis doctoris de Ordine Minorum...* A single mention of James of Eltville at f. 18va: *Notandum secundum Iacobum de Altavilla...* An erroneous attribution to Henry of Langenstein in the *Tabula* at the end of the manuscript at f. 381va: *Magistri Henrici de Hassia*.

Bibliography:

- A. Lang, *Die Wege der Glaubensbegründung bei den Scholastikern des 14. Jahrhunderts*, Münster, 1930, p. 213.
- D. Trapp, “Augustinian Theology of the 14th Century: Notes on Editions, Marginalia, Opinions and Book-lore”, in *Augustiniana* 6 (1956), pp. 252-253.
- R. Damerau, *Die Abendmahlslehre des Nominalismus insbesondere die des Gabriel Biel*, Giessen, 1964, p. 33.
- P.J. Lang, *Die Christologie bei Heinrich von Langenstein*, (Freiburger Theologische Studien 85), 1966, pp. 61-65.

- M.H. Shank, *"Unless You Believe, You Shall Not Understand." Logic, University and Society in Late Medieval Vienna*, Princeton, 1988, pp. 29-30, 216-217.
- P. Soukup, "Zur Verbreitung theologischer Streitschriften im 15. Jahrhundert. Eine antihussitische Sammelhandschrift aus der Erfurter Kartäuse", in *Studia mediaevalia Bohemica* 1 (2009), pp. 252-254.
- F. Amerini, "Alexander of Alessandria's Commentary on the *Metaphysics*", in *Companion to the Latin Medieval Commentaries on Aristotle's Metaphysics*, ed. F. Amerini, G. Galluzzo, Brill, 2014, p. 317.
- U. Zahnd, *Wirksame Zeichen? Sakramentenlehre und Semiotik in der Scholastik des ausgehenden Mittelalters*, Tübingen 2014, pp. 224-243.
- M. Brinzei, Ch. Schabel, "The Past, Present, and Future of Late-Medieval Theology: The Commentary on the *Sentences* of Nicholas of Dinkelsbühl, Vienna, ca. 1400», in *Medieval Commentaries on the Sentences of Peter Lombard*, ed. P.W. ROSEMAN, Vol. 3, Leiden, Brill, 2014 (forthcoming);
- M. Brinzei, "Enquête sur la tradition manuscrite du commentaire des *Sentences* du cistercien Jacques d'Elville", in *Bulletin de Philosophie Médiévale*, 2014 (forthcoming).

TEXT

[Item 1]

1ra-9ra <FRANCISCUS MAYRONIS, *In quatuor libros Sententiarum*, Lib. I, frag.³>

1ra-2va: Circa distinctionem 29^{am} ubi Magister tractat de relatione principii, ad evidentiam huius materie quero multas questiones, primo an relatio aliquid sit. Quod non probo...

2va-3ra: Secundo, posito quod <relatio> sit quid in rerum natura, quero de ea in comparatione ad fundamentum et est ista: utrum relatio realiter differat a suo fundamento. Quod non...

3ra-vb: Tertio queritur utrum relatio fundari possit in relatione. Quod sic...

3vb- 4rb: Ista declaratio <...> utrum relatio possit terminari ad relationem.

4rb- 5ra: Utrum relatio includat terminum in suo conceptu quiditativo.

5ra- 5rb: Utrum relatio possit esse sine termino.

5rb- 6ra: Ista declaratio <...> utrum relationes causentur in creaturis.

6ra- 6rb: Utrum Deus posset facere extrema relationis sine relatione.

6rb- 6vb: Utrum inter extrema eiusdem rationis semper innascantur relationis eiusdem rationis in quantum eiusdem rationis sunt.

6vb-7rb: Circa distinctionem <30> [13], postquam visum est de relationibus que sunt in creaturis, videndum est de relationibus que sunt in Deo. Et queritur utrum in Deo sint relationes rationis ad creaturam que ex tempore denominant ipsum Deum. Quod sic...

7rb- 8ra: Utrum sit necesse ponere in Deo relationes reales ad creaturam.

8ra- 8rb: Utrum respectus fundamentales sint in Deo ad creaturam.

8rb- 8va: Utrum in Deo sit respectus aptitudinalis.

8va-9ra: Circa distinctionem <31> [IX], [*lac.*] postquam visum est de relationibus que sunt in creaturis et in Deo respectu temporis, nunc videndum est de relationibus que sunt in Deo ad intra... utrum relationes communes sint in Deo formaliter.

³ For this text, see Franciscus de Mayronis (OFM), *Scriptum super Primum Sententiarum*, dd. 29-31, Treviso, 1476, ff. 155va-169ra.

9ra: Expliciunt relationes Francisci de Maronis doctoris de Ordine Minorum in die sancte Marthe virginis anno Domini 1456.

[Item 2]

9rb <Anonymus, frag⁴.>

9rb: Nota quinque sunt notiones, scilicet paternitas, filiatio, communis spiratio, innascibilitas, et processio...

[Item 3]

9va- 14ra <ALEXANDER DE ALESSANDRIA, *In XII Aristotelis Metaphysice libros Expositio*, Lib. V, frag.⁵>

9va-b: Queritur utrum relatio habeat variari penes illos tres modos. Responsio. Duo sunt ostendenda...

9vb-10ra: Queritur utrum primus modus differat a tertio. Et videtur quod non...

10ra-b: Queritur utrum divisio relationem per similia et dissimilia non possit reduci ad hanc divisionem.

10rb: Queritur utrum illa divisio quam dant logici, scilicet 'quedam sunt relativa equiparante, aliam suprapositionis, alia suppositionis', contineatur sub divisione quam hic ponit Philosophus.

10rb-va: Queritur utrum divisio relationarum quam dant aliqui per communes et non communes contineantur sub divisione Philosophi hic data.

10va-b: Queritur utrum divisio relationis qua dividitur quod alia est relatio secundam esse et alia secundam dici sit eadem cum illa quam hic ponit Philosophus.

10vb-11ra: Queritur utrum omnes relationes que sunt modo unius sint subiecta specie subalterna.

11ra: Queritur utrum idem simile et equale sint tres species sub illo genere subalterno.

11ra-b: Queritur aliquid quare relationes que sunt modo unius ex una parte et modo materia ex alia parte cadant in ista unam speciem subalternam ut iam predictum est.

11rb: Queritur aliquis utrum idem fundetur in substantiam.

11rb-va: Queritur utrum equalitas semper fundetur in quantitate.

11va: Queritur utrum similitudo semper fundetur super qualitate.

11va-b: Queritur utrum hec relationes modo unius possunt fundari super alia predicamenta ab hiis tribus scilicet a subiecta qualitate tunc quantitate.

11vb: Queritur utrum iste modus qui est modo ponere active et passive differeat a primo qui est modus unius.

⁴ This small fragment is similar, but not identical with Thomas Aquinas, *Summa*, Ia, q. 32, arg. 3.

⁵ For this text, see Alexander Bonini de Alexandria (attributed here to Alexander of Hales), *In duodecim Aristotelis Metaphysicæ libros dilucidissima expositio* V, c. 15, Venice, 1572, ff. 138rb-148va. We gratefully acknowledge the help of Fabrizio Amerini for answering some questions relating to this fragment. He is now preparing a critical edition of the commentary of Alexander of Alessandria (cf. *Bulletin de Philosophie médiévale* 50 (2008), p. 446). See also : P. Glorieux, *La Faculté des arts et ses maîtres au XIIIe siècle*, Paris, Vrin 1971, p. 81; F. Amerini, "Metaphysics commentary of Alexander of Alessandrias's", in *Companion to the Latin Medieval Commentaries on Aristotle's Metaphysics*, ed. F. Amerini, G. Galluzzo, Leiden, 2014, p. 317.

11vb-12ra: Queritur utrum si intellectus refertur ad intelligentem et sensus ad sentientem. Utrum idem essent dicere bis.

12ra: Queritur utrum scientia aliquo modo referatur ad scientem.

12ra-b: Queritur utrum relatio modo possibile respectu eiusdem mensurae sit in primo modo.

12rb-vb: Queritur quo modo differet primus per accidens hic positus a secundo.

12vb: Queritur utrum possit esse quod medicina sit species scientie et tamen scientia secundum se dicatur relative et medicina non.

12vb-13ra: Queritur quare medicina dicitur ad scientem et scientia ad scibile ex quo patebit. Quare medicina si rationem scientie ad scibile dicitur et secundum rationem propriam ad scibile dicitur.

13ra: Queritur utrum illud quod est medicina respectu scientie scilicet quod sit ad aliud respectu, igitur.

13ra-vb: Queritur utrum relatio addat aliquam rem vel solum mente rationem super fundamentum.

Hec ad presens dicta sunt de relationibus per venerabilem doctorem Alexander de Hales, Super quintum Metaphysice etc.

[Item 4]

14ra-18rb <Anonymus> *Quedam dubitationes circa predicamentum ad aliquid*

14ra- 14va: Dubia: Utrum relatio sit ens reale extra animam.

14va- 15rb: Dubia: Utrum relatio differat realiter a fundamento.

15rb- 15vb: (Circa hanc materiam incidunt rationabiliter aliquae questiones) Prima: An convenientie rerum sint res differentes.

15vb- 15vb: Dubia: Secunda dubitatio que rationabiliter incidit est de inherencia et dependentia.

15vb- 16ra: Dubia: Tertia dubitatio que hic rationabiliter incidit est de causalitatibus et effectualitatibus.

16ra- 16vb: Ad tertia dubitationem principalem videlicet utrum relatio aliqua sit rationis que non sit realis nec in predicamento reali.

16vb- 17rb: Ad quartam dubitationem principalem videlicet utrum inter relatam et correlatam possit esse una relatio.

17rb- 18rb: Ad quintum dubium et ultimum quo querebatur utrum scibili destructo destruat scientia.

[Item 5]

18va- 19va <IACOBUS DE ALTAVILLA, *Questiones super Sententias*, lib. I, d. 4, frag.⁶>

18va- 19va: Notandum secundum Iacobum de Altavilla. Nominum significantium Deum quedam sunt essentialia, quedam personalia, quedam communia, quedam notionalia.

⁶ This fragment is to be found again in the manuscript at f. 39ra since the *Sentences*' commentary copied in this codex from ff. 25ra-373ra is also of James of Eltville and not of Henry of Hassia. This fragment became in Vienna University a common place for the discussion on the divine name. For example Nicholas of Dinkelsbühl copied (*I Sent.*, Q. 7: ms. Schotten 254, ff. 83v-84r) verbatim James's fragment. See M. Brinzei, C. Schabel, "The Past, Present, and Future of Late-Medieval Theology: The Commentary on the *Sentences* of Nicholas of Dinkelsbühl, Vienna, ca. 1400", in *Mediaeval Commentaries on the Sentences of Peter Lombard*, ed. P.W. Rosemann, vol. III, Brill, 2014, forthcoming.

19vb blank

[Item 6]

20ra- 24vb <ANONYMUS, *Liber de Causis*⁷>

20ra- 20rb: Inc: Omnis causa primaria plus est influens super causatum suum quam causa universalis secunda.

Expl.: ... et non separatur ab ipsa separatione tamen sue propinque ymmo remanet in ea et adheret ei adherentia vehementi, secundum quod ostendimus⁸.

20rb- 20rb : Inc: Omne superius esse aut est superius eternitate et ante ipsam, aut est cum eternitate, aut post eternitate et supra tempus.

Expl.: ... et anima est annexa cum eternitate inferius quoniam⁹ est susceptibilior impressionis quam intelligentia et propterea est super tempus, quia est causa temporis.

20rb- 20va: Inc: Omnis anima mobilis tres habet operationes, nam ex eius operatione est operatio animalis et operatio intelligentie et operatio divina.

Expl.: ... quoniam habet tres virtutes: virtutem divinam, virtutem intellectivam et virtutem essentie eius, secundum quod ostendimus et narravimus.

20va- 20va: Inc: Prima rerum creatarum est esse et non est ante ipsum aliud creatum.

Expl.: ... et intelligentie prime influunt in intelligentias secundas bonitates quas recipiunt a causa prima et intendunt bonitatem meis usque quo consequuntur ultimum eorum.

20va-20vb: Inc: Intelligentie superiores prime que sequuntur causam primam imprimunt formas secundas stantes que non destruuntur /20vb/ ita quod sit necessarium iterare eas vite altera. Intelligentie autem secunde imprimunt formas declines, separabiles sicut est anima.

Expl.: ... non esse nisi unum simplex et quare facte sunt multe anime, quare quedam sunt fortiores quibusdam et esse eorum est unum simplex in quo non est diversitas.

20vb- 21ra: Inc: Causa prima superior est omni narratione et non deficiunt lingue a narratione ipsius nisi propter narrationem ipsius esse, quoniam ipsa est super omnem causam et non narratur nisi per causas secundas que illuminantur a lumine cause prime.

Expl.: ... quod quidam est causati esse est utrum tamen per modum sublimiorem et meliorem et nobiliorem sicut ostendimus.

21ra- 21rb: Inc: Intelligentia est substantia que non dividitur.

Expl.: ... neque movetur per aliquem modorum motus corporei, qua propter facta supra tempus et cum eternitate, sicut ostendimus.

21rb- 21rb : Inc: Omnis intelligentia scit quod est supra se et quod est sub se. Verumtamen scit quod est sub quoniam est causa ei quod est supra quoniam acquirit bonitatem ab eo.

Expl.: ... quia ipsa non apprehendit res nisi per modum substantie sue, itaque intelligentia apprehendit res apprehensione sua. Intelligentia sit intelligibiles sicut res aut sunt corpore.

21rb- 21va: Inc: Omnis intelligentie fixio et essentia eius est per bonitatem puram que est causa prima.

Expl.: ... Elyatim suum esse est in infinitum, quia individuum est bonitas influens super omnes bonitates et super reliquas mediante intelligentia.

⁷ The critical edition made by Pattin is ignoring this manuscript. A Pattin, *Miscellanea. I. Liber de Causis*, Leuven, 2000, pp. 46-115.

⁸ secundum quod ostendimus] *add. infra. l. M*

⁹ quoniam] *iter. M*

21va- 21vb : Inc: Omnis intelligentia est plena formis verumtamen ex intelligentiis sunt que continet formas plus universales et eis sunt que continet formas minus universales.

Expl.: ... similiter aliqua ex rebus non recipit quod est supra eam nisi per modum secundum quem potest recipere ipsum et non per modum secundum quem est res recepta.

21vb- 21vb : Inc: Omnis intelligentia intelligit res sempiternas que non destruunt, neque cadunt sub tempore.

Expl.: ... res destructibiles sunt ex corporitate, scilicet extra corporea vel temporali et non extra intelligibili et eterna.

21vb- 21vb : Inc: Primorum omnium quedam sunt in quibusdam per modum quolibet sit unum in alio eorum.

Expl.: ... sensus in anima et intelligentia in causa prima sunt per modos suos, ut ostendimus.

21vb- 22ra: Inc: Omnis intelligentia intelligit essentiam suam.

Expl.: Ergo intelligentia scit essentiam suam et scit res intellectas, sicut diximus.

22ra- 22ra Inc: In omni anima res sensibiles sunt per hoc quod sunt exemplum ei et res intelligibiles in ea sunt, quia scit eas.

Expl.: ... quod res intelligibiles unite quiescunt in anima per modum qui multiplicat motum suum.

22ra- 22rb: Inc: Omnis sciens qui scit essentiam suam est rediens ad essentiam suam reditione completa.

Expl.: ... et sui essentia exigente ipsam quoniam est substantia simplex sufficiens per se ipsam tantum absque materia.

22rb- 22va: Inc: Omnes virtutes quibus non est finis precedentes sunt per infinitum primum quod est virtus virtutum non quia ipse fixe sunt stantes in rebus entibus habentibus fixationem immo sunt virtus rebus entibus habentibus fixationem.

Expl.: ... similiter relique bonitates descendentes a causa prima super causatum primum in primis quod est intelligentia deinde descendit super reliqua causata intelligibilia.

22va- 22va : Inc: Omnis virtus unita plus est infinita quam virtus multiplicata.

Expl.: ... et quanto magis vehementior sit unicas et infinitas et est magis apparens et manifestior et sunt operationes eius magne mirabiles et nobiles.

22va- 22vb : Inc: Res omnes habent essentiam propter ens primum et res vive omnes sunt mote per essentiam suam propter vitam primam et res intelligibiles omnes habent intelligentiam propter scientiam primam.

Expl.: ... similiter intelligentia non dat eis que sunt sub eadem /22vb/ scientia et reliquis rebus non per modum forme.

22vb- 22vb : Inc: Ex intelligentiis est que est intelligentia divina quoniam ipsa recipit ex bonitatibus puris que procedunt ex causa prima receptionem multam.

Expl.: ... et secundum hac formam sunt reliqui ordines intelligibiles.

22vb- 23ra: Inc: Causa prima regit res creatas omnes preter quod commisceatur cum eis.

Expl.: ... et non diversificantur operationes et regimen per causas primas nisi secundum meritum recipientis.

23ra- 23ra : Inc: Primum est dives per se ipsum et non est dives maius.

Expl.: ... immo indiget vero influente super eas et bonitates eadem et omnes gratias.

23ra- 23rb: Inc: Causa prima est super omne nomen quod nominatur quoniam non pertinet ei diminutio neque complementum semper.

Expl.: ... est manifestum quod prima causa est super omne nomen quod nominatur et superior et altior reperitur.

23rb- 23rb: Inc: Omnis intelligentia divina scit res per hoc quod ipsa est intelligentia et regit eas per hoc quod est divina.

Expl.: ... res omnes desiderant recipere bonitatem ex primo et desiderant ipsum desiderio multo in illo non est aliquis qui dubitet.

23rb- 23va: Inc: Causa prima existens in rebus omnibus secundum dispositionem unam secundum res omnes non existunt in prima secundum dispositionem unam.

Expl.: ... Nam secundum modum quod cognoscit res causam primam causantem super quantitatem illam recipit ex ea et delectatur in ea sicut ostendimus.

23va- 23va: Inc: Substantie unite intelligibiles non sunt generate ex alia re. Omnis enim substantia stans per essentiam suam est non generata ex re alia.

Expl.: ... manifestum est quod omnis substantia stans per essentiam suam non est generata ex re alia.

23va- 23vb: Inc: Omnis substantia per se ipsam stans est non cadens sub corruptione.

Expl.: ... ergo per omnis substantia stans per se ipsam non destruunt neque corrumpitur.

23vb- 23vb: Inc: Omnis substantia destructibilis non sempiterna, aut composita est, aut delata super aliam.

Expl.: ... quod si substantia non est composita neque delate est simplex et semper destruitur neque minuitur omnino.

23vb- 24ra : Inc: omnis substantia stans per essentiam suam est simplex et non dividitur.

Expl.: ... non recipit dimensionem et est simplex, non est recipiens corruptionem atque destructionem.

24ra- 24ra: Inc: Omnis substantia stans per se ipsam est simplex per essentiam suam.

Expl.: ... quia altior et superior est tempore et rebus temporalibus.

24ra- 24rb : Inc: Omnis substantia creata in tempore aut est semper et tempus non superfluit ab ea quoniam est creata et tempus equaliter, aut superfluit super tempus et tempus superfluit semper ab ea quoniam est creata in quibus horis temporis.

Expl.: ... scilicet ex principio earum usque ad ipsarum extremitates et sunt substantie cadentes sub generatione et corruptione.

24rb- 24va : Inc: Inter res cuius substantia et actio sunt in momento eternitatis et inter rem cuius substantia et actio sunt in momento temporis existens est medium et est illud cuius substantia est ex momento ex eternitatis et operatio ex momento temporis.

Expl.: ... in momento eternitatis sunt cadentes sub eternitate per substantias suas cadentes sub tempore per operationes suas sicut ostendimus.

24va- 24vb : Inc: Omnis substantia in quibusdam suis dispositionibus sub eternitate et cadens in quibusdam suis dispositionibus sub tempore est ens et generatio simul.

Expl.: ... ergo manifestum est quod omnis unitas post unum verum est acquisita et causata verumtamen unum verum primum causans unitates faciens acquirere non acquisitum sicut ostendimus.

[Item 7]

25ra- 373ra:<IACOBUS DE ALTAVILLA, *Questiones super Sententias*, lib. I-IV¹⁰>

¹⁰ Many studies have been focusing their attention to the attribution in the manuscript (f. 381va) of this commentary to Henry de Hesse: A. Lang, *Die Wege der Glaubensbegründung bei den Scholastikern des 14. Jahrhunderts*. Münster, 1930, p. 213; R. Damerau, *Die Abendmahlslehre des Nominalismus, insbesondere die des Gabriel Biel*,

Liber I: 25ra- 32vb : Inc: Circa primum librum Sententiarum queritur primo utrum veritates theologice scientie contrarientur veritatibus principiorum naturalis luminis et sensualis experientie.

Expl.: ... igitur ratio nihil probat. Et sic patet tota questio.

32vb- 36vb : Inc: Circa primum librum Sententiarum adhuc queritur utrum studens in Sacra Scriptura non credens sicut Sancta Ecclesia credit erret.

Expl.: ... Et in tertia conclusione solvitur tertia. Et sic patet questio prima distinctio primi libri.

36vb- 44va: Inc: Circa distinctionem primam primi libri Sententiarum queritur utrum pro studio sacre theologie quod caritate procedente debetur pro mercede visio Dei et eius fruitio.

Expl.: ... Et sic patet rationis solutio et rationum principalium et per consequens etiam secunda que tota questio.

44va- 60vb: Inc: Circa distinctionem 1am queritur secundo utrum inter creature totius usum et Dei solvis fruitionem licitum sit rationali creature facere aliquomodo commutationem.

Expl.: ... patet quid est dicendum ex hiis que dicta sunt in tertibus articulis huius questionis et sic patet tota questio.

60vb- 74vb : Inc: Circa distinctionem 1am adhuc queritur utrum creatura rationalis viatrix et beatrix ineffabilem habere possit notitiam de divina essentia.

Expl.: ... ad rationes factas incapite questionis patet quid sit dicendum in tertibus articulis premissis.

74vb- 80ra : Inc: Circa distinctionem 2am et 3am quero talem questionem: utrum in entibus fore unum primum seu Deum unicum possit a viatore efficaciter esse scitum.

Expl.: ad illam rationem que sint tertiam proponendo questionem ad alias duas patet quid sit dicendum ex prima et secunda conclusionibus.

80ra- 88rb : Inc: Circa distinctionem 2am et materiam distinctionis 8e quero talem questionem utrum in Deo sit omnimoda simplicitas essent ex natura rei ad unam perfectione excludens pluralitatem.

Expl.: ... dico quod in Deo est unica operatio equivalens distinctis operationibus et ideo non est pluralitas, sed secundum rationem solum. Et sic tota questio.

88rb- 95rb : Inc: Circa distinctionem 2am et 3am moneo talem questionem utrum trinitas increata per rationes a viatore non demonstrabilis per viam vestigii aut imaginis sit investigabilis.

Expl.: ... ratio tertia in principio questionis facit per secunda parte conclusionis et corrolario primo. Et sic patet questio.

95rb- 105va : Inc: Circa distinctiones 4am et 5am et 6am quero talem questionem utrum generationis qua Deus genuit Deum essentia divina sit terminus formalis aut materiale principium.

Expl.: ... dico quod nullo modo, sed bene ab aliquo alio Deo qui est idem essentialiter cum genito alius cum personaliter ab eodem. Et sic patet tota questio.

105va- 106va: Inc: Circa distinctionem 7am quero talem questionem: utrum potentia generative existens in Filio Dei possit exire in actum generandi.

Giessen 1964, 33 ; P.J. Lang, *Die Christologie bei Heinrich von Langenstein*, Herder 1966, 61-65 ; D. Trapp, "Augustinian *theology* of the 14th century, notes on editions, marginalia, opinions and book-lore", in *Augustiniana* 6 (1956), pp. 252-253; M.H. Shank, "*Unless You Believe, You Shall Not Understand.*" *Logic, University and Society in Late Medieval Vienna*, Princeton, 1988, pp. 29-30, 216-217; Ueli Zahnd, *Wirksame Zeichen? Sakramentenlehre und Semiotik in der Scholastik des ausgehenden Mittelalters*, Tübingen, 2014 (Spätmittelalter, Humanismus, Reformation 80), pp. 224-243.

Expl.: ... ratio tertia in proponendo questionem est pro conclusione tertia ad rationem post oppositum. Patet ex dictis in ista questione.

112rb- 117va: Inc: Circa distinctionem 8am quero talem questionem: utrum sola invisibilis natura deitatis alietatem excludat cuiuslibet mutationis.

Expl.: ... sed ex hoc non sequitur quod mutetur accidentaliter. Et sic patet questio.

117va- 126ra: Inc: Circa distinctiones nonam et decimam quero talem questionem utrum a Patre et Filio coeternis Spiritus Sanctus procedat per modum voluntatis.

Expl.: ... illam complacens communicantibus nulla est oppositio aut impossibilitas. Et sic patet questio.

126ra- 133ra: Inc: Circa distinctionem 11am et 12am et 13am et 14am quero adhuc talem questionem utrum Spiritus Sanctus taliter a Patre et Filio tamquam ab unico principio procedat ut nec genitus nec ingenitus dici debeat.

Expl.: ... et sic ratio non probat contra corrolarium. Et sic patet hec questio.

133ra- 138va: Inc: Circa distinctiones 14am et¹¹ 15am et 16am quero talem questionem: utrum Spiritus Sancti diffusio in mente viatoris rationali sit temporalis processio distincta a sua spiratione eterna.

Expl.: ... dico quod unum est, sed tamen illa eadem¹² processio dicitur temporalis et eterna diversis respectibus ut visum est in ita tertia questione. Et sic patet hec questio.

138va- 148va: Inc: Circa distinctionem 17am quero talem questionem utrum ad Deum et ad proximum meritorie diligendum Spiritus Sanctus sufficiat absque eo quod aliquis creatus habitus rationali menti inhereat.

Expl.: ... ex hoc tamen non tollitur libertas arbitrii. Et tantum de illa questione.

148va- 160va: Inc: Circa distinctionem 17am adhuc queritur utrum caritas creata augmentum suscipere valeat in iusti viatoris anima.

Expl.: ... non enim sequitur caritas non est demonstrabilis per actus nostros demeritorios, igitur non est augmentabilis.

160va- 169rb: Inc: Circa distinctiones 19am et 20am utrum persone divine summe coequales circumincessive invicem sunt existentes.

Expl.: ... et per consequens ad rationem tertiam in capite questionis factam que est solum¹³ hic in forma. Et sic patet tota questio.

169rb- 181rb : Inc: Circa materiam distinctionis 35am <...> quero talem questionem utrum Deus per sui ipsius apprehensionem scientiam omni entium et possibilium distinctam habeat notitiam.

Expl.: ... ratio tertia in capite questionis est soluta virtualiter in tertia conclusione et dubii eius.

181rb- 196vb : Inc: Circa materiam 38am et 39am distinctionis quero talem questionem utrum divine scientie respectu quorumlibet futurorum ineffabilis certitudo ipsorum que non necessitas, sed contingentia sint ad aliquam contradictionem antecedentia.

Expl.: ... que stat cum contingentia, ut dictum est. Et sic patet tota questio.

196vb- 206vb : Inc: Circa distinctionem 40am et 41am quero talem questionem utrum quolibet intellectualis creatura sit absque quocumque, cur divina voluntate antecedente eternaliter predestinata vel reprobata.

Expl.: ... quia acceptio personarum significat acceptantem preponere unum alteri aliter quam debet et sic substrahere ab uno aliquod sibi debitum. Et sic patet tota questio.

¹¹ et] qui *add.sed.del. M*

¹² eadem] *possessio add.sed.del. M*

¹³ solum] * *eras. M*

206vb- 214rb : Inc: Circa distinctionem 42am, 43am et 44am quero utrum immensus figur simpliciter divine essentie existens ratio formalis convertibiliter adequata omnipotentie possit res meliores quam sint efficere.

Expl.: ... et hoc bene concedit tertia conclusio. Et sic patet tota questio etc.

214rb- 221rb : Inc: Circa distinctiones ultimas de divina voluntate moneo primo talem questionem utrum divinum velle infrustrabile quodlibet possibile bonum et solum tale posset efficere.

Expl.: ... et sic patet quid dicendum sic ad rationem questionem etc.

221rb- 226va : Inc: Ultimo circa materiam de voluntate Dei quero talem questionem: utrum divina voluntas respectu omni iusta sit cunctorum entium et motionum metrum primum et regula.

Expl.: ... et sic sit et sit finis illius questionis et per consequens totius primi libri Sententiarum etc. Laudatur Deus.

Liber II

227ra- 230vb: Inc: Circa secundum Sententiarum queritur primo utrum Deus summe necesse esse nulla ad intra admittens contingentiam cuiuslibet creabilis entitatis sit productivus per propriam sufficientiam.

Expl.: ... quia solvitur in solutione rationis questionem¹⁴ 4 facte contra conclusionem. Et sic patet tota questio etc.

230vb- 237ra : Inc: Circa 1am distinctionem illius libri secundi quero secundo utrum Deus in qualibet actione rerum huius mundi¹⁵ de non esse producti in esse divinum agere coeffectively concurrere sit necesse.

Expl.: ... requiritur virtus infinita sine qua nulla finita virtus agere potest. Et sic patet questio et sequitur de loco existenti.

237ra- 243va: Inc: Circa distinctiones 2am, 3am, 4am et 5am moveo talem questionem: utrum in loco¹⁶ existentes spiritus angelici in primo instanti sui esse peccando indignos se reddere potuerunt collata dono gratuito.

Expl.: ... patet quid sit dicendum ex solutione prime rationis facte contra primam conclusionem. Et sic patet tota illa questio etc.

243va- 249vb: Inc: Circa distinctiones 6am, 7am, 8am, 9am et 10am quero istam questionem: utrum spiritus superioris ierarhie mobiles localiter recipiens a rebus species et notitias causaliter inferiores naturaliter illustrare valeat et ipsis loqui intellectualiter.

Expl.: ... et tamen illa ratio fundatur super illam consequentiam, igitur non concludit aliud. Et sic patet questio.

249vb- 258rb: Inc: Circa libertatem voluntatis quero istam questionem: utrum voluntas creature rationalis libera cuiuslibet obiecti volitionem proprii sui actus vere sit activa.

Expl.: ... et sic patet solutio rationum et tertium principale et per consequens tota questio etc.

258rb- 262va: Inc: Quero utrum rationalis creatura potens velle contra iudicium rationi voluntarie mala vel bona esse possit et proficere et deficere adequate iuxta gradum volitionis.

Expl.: ... quia stat in ista autoritate quantum vis mereri tantum mereris et circa distinctiones 20.

¹⁴ questionem] *add.sup.l. M*

¹⁵ mundi] aliud *del. M*

¹⁶ in loco] *iter. M*

262vb- 269vb: Inc: Circa distinctiones 20am et 21am queritur utrum primi parentes consencientes temptationi in equaliter peccaverunt peccato finito remissibili mortaliter.

Expl.: ... ratio in proponendo questionem facta tertio loco soluta in solutionibus rationum contra conclusionem tertiam, et patet tota questio et sequitur de materiis distinctioni.

270ra- 276rb: Inc: Circa materiam distinctionis 26am et aliarum sequentium ubi Magister ait de gratia quero utrum pro quolibet statu tam vie quam patrie gratia creata falsum sue intensionis gradum proportionaliter sit effectiva actionis meritorie.

Expl.: ... dico quod verum est tertius paribus alias non operaretur. Et sic patet questio.

276rb- 282va: Inc: Continuando materiam de gratia quero utrum viator ex gratia gloriam condigne merendo actualiter deficere possit aliquo modo culpabiliter.

Expl.: ... et sic patet quod ratio non probat et sic patet tota questio. Sequitur etc

282vb- 288ra : Inc: Circa distinctionem 29am secundi quero talem questionem : utrum creatura rationalis existens in puris naturalibus ex illis actum in Deo referendo bene moraliter¹⁷ agere possit et differenter specificè ab agere meritorie virtutis.

Expl.: ... sed si intelligitur de eodem actu quo ad identitatem actus in esse virtutis vel vicii moralis nego. Et sic patet questio etc.

288ra- 296va : Inc: Consequenter queritur utrum creatura rationalis seu natura rationalis sicut peccare potest nescienter ignoranter sic pure omittendo deficere possit et culpam contrahere originaliter.

Expl.: ... et sic patet ad rationes et per consequens de toto secundo, sequitur tertia etc.

Liber III

296vb- 300va: Inc: Circa tertium Sententiarum quero istam questionem utrum verbum humanam naturam assumens mundam possit similiter assumere naturam irrationale vel angelicam sive bonam sive malam.

Expl.: ... quia soluta est in forma in tertio corrolario.

300va- 306va: Inc: Circa distinctionem 5am, 6am, 7am, 8am et 9am quero istam questionem utrum ex unione qua verbum pro nostra redemptione est incarnatum verum sit dicere Deum hominem factum est de virgine natum.

Expl.: ... dico quod Augustinus de sic intelligi quod filius nullam substantiam vel entitate habet a matre que non sit creatam etc.

306va- 310ra: Inc: Circa distinctionem 15am et sequens usque ad 18am inclusive quero istam questionem utrum anima Christi preservata a peccati miseria in primo instanti sui esse de condigno mereri potuit et scire omnia que Deus scit non tamen scientia apprehensiva.

Expl.: ... dico quod verum est de commutatione idiomatum non per commutatione formalem essentialem vel personalem. Et patet tota questio etc.

310ra- 314ra: Inc: Circa distinctiones 21am, 22am et 23am quero talem questionem utrum anima Christi per cuius separationem caro eius vere fuit mortua in triduo persona non fuerit quamvis deitati unica.

Expl.: ... sed credo solutionem primam esse veriorem. Et sic patet questio.

314ra- 318vb: Inc: Circa distinctionem 23am et alias sequens usque ad 35am inclusive quero istam questionem utrum fides spes et caritas virtutes theologicæ ad salutem sint necessarie et a Spiritus Sancti donis realiter distincte.

¹⁷ moraliter] ao del. M

Expl.: ... ex secunda parte conclusionis et corrolariis illi correspondentibus etc. Et sic est finis questionum tertii Sententiarum.

Liber IV

319ra- 327ra : Inc: Circa quartum Sententiarum queritur primo utrum nove legis sacram creative gratie aliqualem spiritualem virtutem ipsis formaliter inherentem habeant qua in animam possunt agere.

Expl.: ... maius in effectus baptimus corpus in esse coniugium signo maiori crisiva iniusta. Et sic patet tota questio etc.

327ra- 337va : Inc: Circa distinctionem 3am et sequentis usque ad 6am inclusive in quibus tractat Magister de sacramento baptismi quero talem questionem utrum sacramentum baptismi viatori cuilibet a ministro quocumque in debita materia et forma collatum auferat quo ad culpam et penam omnem penitus obligationem et reatum.

Expl.: ... ad secundam dico quod baptismus hereticorum facit remissionem peccatorum et ibi est Spiritus Sanctus non in hereticis, sed in sacramento suo. Et sic patet propositio.

337va- 341vb : Inc: Circa distinctionem 7am moneo talem questionem utrum confirmationis sacramentum secundum traditionem Evangelii et Scripture sacre a Christo institutum recipienti gratiam conferat et novo caractere signet confirmantem.

Expl.: ... est enim gratia gratis data que stat cum peccato mortali et non gratum faciens. Et sic est finis huius materie.

341vb- 357vb : Inc: Circa distinctionem 8am et sequens in quibus tractat Magister de sacramento eucharistie moneo talem questionem utrum corpus Christi in sacramento eucharistie sub speciebus panis et vini realiter existat cum cunctis dimensionibus.

Expl.: ... et sic repugnant ei fornicatio in qua homo totus caro sit. Et sic patet questio etc.

357vb- 363vb : Inc: Circa de materia penitentia quero utrum virtuosa et sacramentalis penitentia cuiuslibet rationalis creature ad salutem necessaria sic totius culpe et pene pro ipsa debite remissiva.

Expl.: ... et sic patet solutio et per consequens tota questio. Sequitur questio alia scilicet etc.

363vb- 373ra : Inc: Circa partem principalem penitente¹⁸ quero utrum ad iustificativam penitentiam hominis peccatoris necessario requiratur contritio confessio et opus satis satisfactionis.

Expl.: ... et sic finis huius questionis et per consequens totius quarti Sententiarum. Item etc. Sequitur aliqua dubia.

[Item 8]

373rb-381rb: <ANONYMUS (CARTUSIENSIS), *Dubia. Questiones contra Wiklefistas et Hussitas et eorum articulos*¹⁹>

373rb- 374ra : Inc: Dubitatur utrum liceat sacerdotibus hussitarum libere per regnum Bohemie predicare unum Dei.

¹⁸ penitente] *add.sup.l. M*

¹⁹ For others manuscripts of this text see the entry of Soukup on his database: <http://www.antihus.eu/search.php>. Also on the topic see: P. SOUKUP, "Zur Verbreitung theologischer Streitschriften im 15. Jahrhundert. Eine antihussitische Sammelhandschrift aus der Erfurter Kartäuse", in *Studia mediaevalia Bohemica* 1 (2009), pp. 252-254.

Expl.: Et iam asummo ponti/374ra/fici et amere quoniam sunt damnati, igitur diligentissime sunt vitandi etc.

374ra- 375rb : Inc: Dubitatur utrum sit de necessitate salutis et de precepto Christi et eius institutione populos fideles sacratissimo altaris sacramento communicare sub utraque specie panis et vini in tantum quod constitutio applicata nec concilium generale nec consuetudo universalis ecclesie possit hoc tollere.

Expl.: Accidentalibus vero omnia dimisit in potestate ecclesie ut circa ista ordinaret probant ei Spiritus Sanctus rector ecclesie pro tempore inspiraret etc.

375rb- 378vb: Inc: Item notandum quo ex quo adversarii multum fundant se super isto salvatoris dicto nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem non habetis vitam in nobis Iohannis 11.

Expl.: ... similiter proponenda et non sunt novitates citra hoc in veniende vel similibus recitande etc.

378vb-379va: Inc: Dubitatur utrum perfecta reformatione ecclesie in clero Expl.ediat ut rerum proprietas auferatur ab eo.

Expl.: Et beatum Thomam "Secunda secunde", questione 18 etc.

379va- 380rb: Inc: Dubitatur utrum pape et ceteris prelatibus ecclesiasticis vel clericis repugnet Dominum in rebus temperatibus.

Expl.: ... hanc etiam viam in eodem concilio tenent cancellarius studii parisiensis et dominus cardinalis Cameracensis etc.

380rb- 380va: Inc: Dubitatur utrum hussite petentes publica peccata mortalia et alias contra legem Dei de ordinationes primi per eos ad quos hoc pertinet prudenter et discrete si in hoc teneant.

Expl.: ... ergo hussite in sordibus sordescentes pollutis manibus aliorum sordes nituntur tergere etc.

380va- 381rb : Inc: Dubitatur utrum declarationi ecclesie seu generali concilio ecclesiam representati de necessitate salutis sit obediendum.

Expl.: ... et sic est finis huius. Laudatur Deus.

[Item 9]

381va-382ra: <Tabula questionum in IV libros Sententiarum> Magistri Henrici de Hassia

ff . 382rb, 382va-vb, 383r blank